

Др Србислав Букумировић, Александра Турањанин, Драган Турањанин,
Југословенско удружење за мултимедију и часопис ИНФО М, Београд :

Нека питања и проблеми старословенске и савремене ћирилице у мултимедијалним публикацијама

Саопштење прочитано на стручнонаучном скупу
Савремене информационе технологије – Интернет и ћирилица
(Српски језик, писмо и култура у савременим информационим технологијама)
Бијељина, РС/БиХ, 25. новембра 2003. године

Сажетак: Решавање неких проблема који су искрсавали при употреби старословенске и савремене ћирилице приликом израде мултимедијалних публикација. Дају се примери решења, посебно при изради веома специфичне ММ публикације «Хиландарска библиотека – 8 векова».

1. У в о д

Од првих мултимедијалних публикација које су се појавиле код нас почетком 90-их година, почело је коришћење ћирилице. Тако је ММ публикација «Српски илустровани псалтир из Минхена», која је добила награду Друштва за информатику Србије 1994. године, била урађена на савременој ћирилици, затим «Ивањица», па «Хиландар-8 векова» и низ других, посебно оних о српским манастирима које је издала «Мултимедија».

Већ при првим корацима појавили су се одређени проблеми које је требало решавати : од коришћења посебних фонтова до разних рачунарских платформи на којима ће да се процесуирају ове публикације. Ми ћемо на примеру «Хиландарске библиотеке...» и прилога на компакт-диску часописа «ИНФО М» анализирати и говорити о овим проблемима.

2. Како је прављена ММ публикација «Хиландарска библиотека - 8. векова»

Идеја о изради мултимедијалне публикације настала је на иницијативу С. Букумировића, тада начелника Центра за научне информације и РД Народне библиотеке Србије и разговора и консултација колега из Археографског одељења ове библиотеке, као и самосталних стручњака, програмера Александре Турањанин и Драгана Турањанина, те дизајнера Ненада Вучковића.

Требало је направити електронски мултимедијални каталог рукописа библиотеке који би радио на свим платформама (са могућношћу увида у ћириличке записе, претраживање базе на ћирилици, увид у слике докумената као и других опција које се појављују при постављању савремених база података. У тексту о Српским печатима манастира Хиландара (???), поред Вукове ћирилице имали смо старославенску ћирилицу српске редакције, а у напоменама и литератури , посебно оној о Мирослављевом јеванђељу, имали смо руску, украјинску, староруску и друге ћирилице и све врсте латинице.

2.1 Решавање тешкоћа са старословенском ћирилицом

За обичан текст у српској ћирилици, углавном је у многим ММ публикацијама коришћен ЈУСКИ кодни распоред са YU фонтовима. Овде су ћирилична слова у

горњем делу табеле заменила латинична, тако да је овај кодни распоред обично функционисао под разним оперативним системима и платформама. Али, осим српске ћирилице све друге опције су биле под знаком питања. За «Хиландарску библиотеку» било је неопходно друго решење. Ми смо се одлучили за уношење основног текста српском тастатуром под Виндоузом и за кодну страницу 1251 коју користи Виндоуз. Коришћење ЈУНИКОД-а је отпадало, пошто га програм CDS/ISIS који је коришћен за базу података није подржавао. На овај начин смо имали решен проблем коришћења разних врста ћирилица и латиницу. За текст на старословенском смо се одлучили да користимо фонт ИЖИЦУ. (1)

Старословенска слова су била лепо обликована, урађен је у Русији, и како се касније показало, није имао решења за нека старословенска слова српске редакције. То нам је представљало озбиљан проблем јер при прегледу фонтова са старословенским словима нисмо пронашли ништа одговарајуће. Одлучили смо се да допунимо ИЖИЦУ са потребним словима, а неке (која су била неодговарајуће величине) заменимо, користећи другу верзију ИЖИЦЕ. Показало се да то успешно функционише на Виндоуз-у 98 и Миленијуму. Нови Микрософтови програми као што су 2000 и XP тек су се били у то време појавили. Због немогућности тестирања програма под овим оперативним системима, нисмо могли да уочимо разлике у понашању софтверског алата у коме је програм писан у односу на Виндоуз 98, током израде самог програма. Нови оперативни системи захтевали су нешто другачија алгоритамска решења за приказивање фонтова, те старословенска ИЖИЦА није била видљива под Виндоуз-ом 2000 и XP. С обзиром да је 98-ца била широко распрострањена, задовољили смо се привремено с овим решењем.

2.2 Неке тешкоће са савременом ћирилицом и њихово превазилажење

Приликом тестирања првих верзија Хиландарске Библиотеке, приметили смо да се под разним оперативним системима уоквирени текст не понаша идентично. Негде је прелазео линије оквира, па то није било естетски. Схватили смо да је у питању величина фонтова које испоручује Микрософт, а да нпр. Вердана у WIN 98 није идентична оној под WIN -2000, итд. Такође, ни у оквиру једног истог оперативног система, Вердана није увек иста. Да би величина слова била једнака под свим оперативним системима, било је неопходно имати један јединствени фонт који се користи за обичан текст (не украсни).

После експериментисања са разним врстама фонтова, одлучили смо се да направимо посебан фонт који смо назвали ВерданаН. Приликом инсталације ММ публикације овај се фонт лако инсталира јер не постоји ни у једном оперативном систему, а обезбеђује стандардну величину слова, тако да текст остаје у задатим оквирима.

(1): М.Пешикан,Наша азбука и њене норме.- Београд, Вукова задужбина, НИП Политика, Завод за уџбенике и наставна средства, 1993 с.18-19)

«За писање домаћих старословенских речи развијена старословенска ћирилица нормално је употребљавала 39 слова (рачунајући и диграфе), а уз то још четири слова за изворно писање оног што се преузимало из грчког; у овај број није урачунато **ћ** и још нека слова која су се писала само као бројеви (бројеви су се, као у грчком, писали словним знаковима). Толики број слова углавном је изазван богатством тадашњег словенског гласовног система и прецизношћу писма које је установио Ћирило; и у данашњој научној нормализацији, иако су избегнута слова која није изискивао гласовни систем, могла су се из тих 39 слова за писање домаћих старословенских речи искључити само три.

Временом се словенски гласовни систем упрошћавао и мењао, неједнако у појединим језичким срединама, а то је утицало и на употребу ћирилице и њену ортографију. Развиле су се тзв. р е д а к џ и ј е, у ствари варијанте старословенске писмености; још осетније се мењало писмо када су се писали текстови на народном језику. У српској редакцији (зове се и с

р п с к о с л о в е н с к и ј е з и к) у Х И И в е к у , у д о б а с в . С а в е и н е ш т о к а с н и ј е , у ш л а ј е у п о с т о ј а н о б и ч а ј ћ и р и л и ч к а о р т о г р а ф и ј а д о с т а р а ц и о н а л и з о в а н а и п р и л а г о ђ е н а ш т о к а в с к о м и з г о в о р у . Б р о ј с л о в а с в е о с е п о п р а в и л у н а 33 з а с л о в е н с к е р е ч и и ј о ш ч е т и р и г р ч к а . . . »

2.3 Софтверски (програмски) алат, оперативни систем и фонтови

Још једно општије питање се јавља при избору програмског окружења, тј. софтверског алата, његових ограничења и могућности. Горње наслове смо реализовали кроз Борландов Делфи вер. (3-6), а нека решења унутар оперативног система проналазили С++ функционалношћу. На самом почетку је требало изабрати основну стратегију приказа посебних фонтова. Угодно решење типа превођења текстуалне информације у неки графички формат могуће је само за основне прозоре. Разлог је општи захтев да у тексту постоје осетљива места, дакле апликације морају имати свој хиперлинк-хипертекст систем. Остајало је да се при инсталацији програма инсталишу сви потребни фонтови, на ниском нивоу оперативни систем информише о томе, а да се кодирањем реше промене унутар текста. То је све у основи и дало коначан резултат, али ипак је остала једна нејасноћа око односа различитих текст-контрола и оперативног система. Ту није било сасвим јасно понашање свих наших решења под Виндоузима 2000 и XP. Недавно је А. Турањанин и ту дошла до побољшања, посебно кад је реч о односу тзв. какрактер сетова (одговарају донекле кодним страницама), текст-контрола и графичких функција самог алата.

Као посебно интересантно решење примењено на неким бројевима мм публикације тј. дигиталног издања часописа Инфо М, може да се помене решење Д. Турањанина о повлачењу фонтова директно са компакт диска, дакле без посебне инсталације. Реч је о томе да корисник (читалац) самим стављањем диска у уређај има стартовану апликацију и ћириличне промене на екранима. Ту се као могућ проблем јавља неадекватно освежавање промена латиница-ћирилица. Наиме, систем не одреагује увек на API позив функције о новом фонту. Друго стартовање програма отклања проблем али није увек најугодније за корисника.

И овде се може рећи да је најуниверзалнији приступ овом питању кроз мултибајт системе типа ЈУНИКОД. Борланд Делфи, Јава и већина Интернет платформи имају ово као предвиђену могућност, баш као и новији Виндоуз, те Линукс системи.

2.4 Како смо решили функционисање базе података.

С обзиром да је С.Букумировић направио ћириличку апликацију CDS/ISIS-а, договорено је да се из ње избаце неке опције као што је унос података и неке друге, које нису биле неопходне овом приликом, али и да се у хипертексту уради кратко упутство само за коришћење ове базе података. Пошто су ћирилички записи, претраживање и азбучни речник били видљиви само на рачунарима подешеним за српски језик, одлучили смо да за кориснике који не користе овакво подешавање рачунара, направимо паралелну базу података, на «ошишаној латиници», што је било могуће под кодним страницом 1251. Пошто су слике докумената заузимале доста простора, нашли смо решење да се оне не дуплирају. За увид у слике докумената користи се програм ACDSSee, па је у упутству за инсталацју препоручено да корисници треба да имају инсталисан овај програм. Међутим, приликом тестирања првих верзија, приметили смо да се acdsee.exe не покреће на свим рачунарима. И ту смо пронашли решење, тако што

смо овај извршни фајл инсталисали заједно са једним малим програмом у директоријум Виндоуз. После тога проблема са покретањем овог фајла није било.

З а к љ у ч а к

Југословенско удружење за мултимедију и многе фирме и појединци од првих корака мултимедије у нашој земљи користе наш језик и писмо у ММ публикацијама. Зависно од сложености публикација, коришћења више писама, речника, претраживача, итд., проблеми који су се појављивали са ћирилицом решавани су на различите начине, у корист српског језика и писма. Нове, вишебајтне технологије које полако улазе на тржиште, уз широко коришћење ЈУНИКОД-а, омогућиће успешнију примену нашег писма (савремену и старословенску ћирилицу) у савременим информационим технологијама.